

Προβλήματα μεθόδου σε μια κοινωνιοσημειωτική προσέγγιση της λογοτεχνίας

Τα προβλήματα που τίθενται σε μια κοινωνιοσημειωτική προσέγγιση της λογοτεχνίας είναι, στην ουσία, προβλήματα μεθόδου. Ωστόσο δεν είναι δυνατό ν' αντιμετωπισθούν με τρόπο συστηματικό και πειστικό παρά μόνο σε συνάρτηση με το επιστημολογικό πρόβλημα και τα συναφή ζητήματα της επιλογής πεδίων και επιπέδων ανάλυσης.

Το επιστημολογικό πρόβλημα συνοψίζεται στο θεμελιώδες ερώτημα ποιές είναι οι σχέσεις ανάμεσα στη λογοτεχνία και στις εξωλογοτεχνικές περιοχές και ειδικότερα, ανάμεσα στη λογοτεχνία και στην κοινωνία και ποιές είναι οι πιθανές μεταξύ τους αρθρώσεις.

Πάνω σ' αυτά τα ερωτήματα εκτιμούμε ότι τα επιστημονικά ρεύματα που έχουν -περισσότερο από άλλα- προωθήσει την προβληματική μας με συγκροτημένες προτάσεις είναι δύο:

Αφενός, ο ιστορικός υλισμός ως συνολική θεωρία για το κοινωνικό είναι και τις πολιτισμικές εκφράσεις του, καθώς και οι συναφείς κοινωνιολογικές και αισθητικές θεωρίες μαρξιστικής έμπνευσης ή καταγωγής.

Αφετέρου, η σημειωτική και η δομική σημαντική ως θεωρίες για τα συστήματα σημείων και την παραγωγή σημασίας, καθώς και οι διάφορες μέθοδοι ανάλυσης που προέκυψαν απ' αυτές.

Δεν τίθεται ζήτημα να παρουσιάσουμε και να κριτικάρουμε, έστω συνοπτικά όλες τις θεωρητικές και μεθοδολογικές προτάσεις που απορρέουν από τα δύο αυτά ρεύματα. Θα τις θεωρήσουμε αναγκαστικά ως προϋποθέσεις ήδη γνωστές και θα επιχειρήσουμε να εκθέσουμε και να επαληθεύσουμε την υπόθεση εργασίας, σύμφωνα με την οποία ένας συνδυασμός ανάμεσα στη μαρξιστική θεωρία για την άρθρωση βάσης εποικοδομήματος και τις μεθόδους σημειωτικής ανάλυσης των κειμένων, θα μπορούσε να είναι λειτουργικός και επιστημολογικά δόκιμος.

Είναι αυτονόητο πως, για να νομιμοποιηθεί ένας τέτοιος συνδυασμός, είναι απαραίτητο οι δύο συνιστώσες του να είναι συμβιβάσιμες στο επίπεδο των θεω-

ρητικών ορισμών του αντικειμένου έρευνας και να επιδέχονται ομολογοποίηση στο επίπεδο των μεθοδολογικών διαδικασιών.

Σ' αυτό το σημείο θα αρκεστούμε να υπενθυμίσουμε τη σταδιακή προσέγγιση των δύο ρευμάτων στο πεδίο της θεωρίας της λογοτεχνίας, προσέγγιση που επιτεύχθηκε μέσα στις τελευταίες δεκαετίες, χάρη σ' έναν μακρόχρονο και ζωντανό διάλογο αμοιβαίας κριτικής.

Η μαρξιστική άποψη έχει ως βασική αφετηρία τη “θεωρία της αντανάκλασης” (ευθεία παραβολή του λογοτεχνικού με το κοινωνικό σε επίπεδο θεματικής). Σ' ένα δεύτερο στάδιο – και με τη συμβολή ορισμένων “αιρετικών” θεωρητικών τάσεων – θα δώσει την έμφαση στη μεσολαβητική λειτουργία της ιδεολογίας, όπως κωδικοποιείται στα εννοιολογήματα της “πραγματικής κοινωνικής συνείδησης”, της “δυνάμει συνείδησης”, της “όρασης του κόσμου”, της (σύνθετης) “διαμεσολάβησης” κ.τ.ο. Και θα καταλήξει στη διερεύνηση της σχέσης κοινωνία-ιδεολογία μέσα από συγκεκριμένες εξειδικεύσεις της κοινωνικής ιδεολογίας, αντλημένες από την κριτική της ιδεολογίας (με τη βοήθεια εννοιολογημάτων της μαρξιστικής κοινωνιολογίας, όπως “αλλοτρίωση”, “πραγματοποίηση” κ.λπ.)¹

Η σημειωτική της λογοτεχνίας, από την άλλη μεριά, με απώτερη αφετηρία την έννοια της “λογοτεχνικότητας” των ρώσων φορμαλιστών, θα θεμελιωθεί στην αρχή της σχετικής αυτονομίας των λογοτεχνικών συστημάτων, που συνεπάγεται τη μελέτη του κειμένου καθεαυτού σε επίπεδο σημείωσης και σημαντικής. Σ' ένα δεύτερο στάδιο, θα προχωρήσει στη διερεύνηση των δομών ιδεολογικού και κοινωνικού χαρακτήρα: κώδικες εξωλογοτεχνικής προέλευσης, σύστημα αξιών, ταξινόμικά συστήματα, αξιολογίες, διακειμενικές σχέσεις. Και θα καταλήξει αφενός να διακηρύξει την ανάγκη μιας διεπιστημονικής προσέγγισης των κειμένων (σημειολογικής-ψυχαναλυτικής- μαρξιστικής), αφετέρου να διευρύνει το πεδίο των ερευνών της προς μια συνδυαστική μελέτη του λογοτεχνικού κειμένου και των πολιτισμικών και κοινωνικών συμφραζομένων της λογοτεχνίας (με τη βοήθεια λειτουργικών εννοιολογημάτων, όπως η “διακειμενικότητα”, τα “κοινωνιόλεκτα” (=κοινωνικά ιδιόλεκτα), το σημασιακό σύμπαν, οι “σημασιακές ιστοπίες” κ.λπ.)²

Χωρίς να λογαριάσουμε τα εννοιολογήματα και την ορολογία που η μια πλευρά δανείστηκε από την άλλη, υπάρχει μια εντυπωσιακή σειρά αντιστοιχιών ανάμεσα σε αρχές και θεωρητικά αξιώματα της σημειωτικής και του μαρξισμού, των οποίων η παραδειγματική επεξεργασία αποκαλύπτει τα σημεία (και πεδία) συνάντησης του ιστορικού υλισμού με τη σημειωτική της λογοτεχνίας.³

Οι κοινές ιστοπίες που απορρέουν αβίαστα από μια τέτοια επεξεργασία συνιστούν ακριβώς το επιστημολογικό υπόβαθρο των δύο σύγχρονων τάσεων σύνθεσης, που προέκυψαν από τη διαλεκτική των δύο ρευμάτων: της διαλεκτικής κοινωνιολογίας του κειμένου ή κοινωνιοκριτικής, που ξεκινά από μαρξιστικές προϋποθέσεις, και της κοινωνιοσημειωτικής, που ξεκινά από προϋποθέσεις σημειολογικές και “σημαντικές”⁴

Αυτό το κοινό υπόβαθρο θα μπορούσαμε να το συνοψίσουμε στις ακόλουθες αρχές:

1. Η λογοτεχνία έχει ένα χαρακτήρα κοινωνικό, αφού ορίζεται ως μια γλωσσική παραγωγή (και η γλώσσα συνιστά ένα κοινωνικό γεγονός που υπερβαίνει τα άτομα). Αλλά ο κοινωνικός χαρακτήρας της λογοτεχνίας υπονοείται και σ' όλες τις απόψεις που βλέπουν στη λογοτεχνία ένα πεδίο παραγωγής και αναπαραγωγής κωδίκων και συστημάτων κοινωνικών αξιών (Mukarovsky: 1974, Barthes, 1973: 1015, Escarpit: 1970 κ.ά.).

2. Η κοινωνία έχει μια σημειωτική διάσταση, εφόσον εκδηλώνεται ως δομιστική λειτουργία, μέσα από τους θεσμούς και τις ποικίλες ταξινομήσεις, και ως σημασιολογική πρακτική, μέσα από τα συστήματα επικοινωνίας (Eco: 1973, Greimas, 1976: 49-50 και αλλού).

3. Η λογοτεχνία, ως μέρος της (πολιτισμικής) υπερδομής, επικαθορίζεται, σε τελευταία ανάλυση, από την κοινωνική δομή: δηλ. από την κοινωνικο-οικονομική και ιστορική πραγματικότητα μέσα στην οποία παράγεται. Κι αυτό δεν αναιρεί βέβαια τη σχετική αυτονομία της ως συστήματος ούτε τη δυνατότητα αμφίδρομων επιδράσεων (βλ. για παράδειγμα Williams, 1977: 75-82).

4. Αυτός ο επικαθορισμός είναι, ειδικότερα, διαμεσολαβημένος από τις ποικίλες εκδηλώσεις (γλωσσικές και θεσμικές) της ιδεολογίας (Eagleton, 1976a: 16-18, 24-27, 1976b κ.α.)⁵

Σύμφωνα μ' αυτό το πολύ συνοπτικό διάγραμμα, καθορίζεται και η επιλογή των πεδίων και επίπεδων ανάλυσης.

Τα πεδία ανάλυσης έχουν ήδη προσδιοριστεί.

I. Το λογοτεχνικό κείμενο, βασικό αντικείμενο και σημείο αφετηρίας για την έρευνα.

II. Η συγκεκριμένη, ιστορικά προσδιορισμένη, κοινωνία, που συνιστά το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο δημιουργήθηκε το λογοτεχνικό κείμενο.

III. Η αντίστοιχη κοινωνική ιδεολογία, ή καλύτερα, οι κοινωνικές ιδεολογίες, κυρίαρχες και εναλλακτικές, δηλ. αμφισβητησιακές, που αντιπροσωπεύουν τα πολιτισμικά συμφραζόμενα και λειτουργούν μεσολαβητικά ανάμεσα στην κοινωνία και τη λογοτεχνία.

Η επιλογή του επιπέδου ανάλυσης είναι εξαιρετικά σημαντική, γιατί συνδέεται με το μεθοδολογικό ερώτημα εάν και πως είναι δυνατό να διερευνήσουμε και να διατυπώσουμε τις αρθρώσεις αυτών των τριών σειρών μεταξύ τους, σε ένα επίπεδο ομοιογενές.

Πρώτα απ' όλα θα υπογραμμίσουμε ότι η ανάλυση οφείλει να επικεντρώνεται σε στοιχεία και φαινόμενα σταθερά και "χαρακτηριστικά" και όχι σε φαινόμενα και στοιχεία επιφάνειας, όπου οι πιθανές συναρτήσεις κινδυνεύουν να είναι τυχαίες και όχι "διακριτικές". Αυτό μας προσανατολίζει προς το επίπεδο των

δομών βάθους, των σημασιακών αξιών, που είναι εγγενείς και χαρακτηριστικές σε κάθε σειρά.

Για να επιτύχουμε το στόχο της ομοιογένειας και της χαρακτηριστικότητας, πρέπει να λάβουμε υπόψη ορισμένα θεμελιώδη για τη δική μας προοπτική θεωρήματα:

α. Η ιδεολογία δεν μπορεί να νοηθεί παρά μέσω της γλωσσικής της εκδήλωσης, με τη μορφή λεκτικών δομών (όπως είναι τα κοινωνιόλεκτα, ο θεσμικός λόγος, ο φιλοσοφικός λόγος κ.λπ.) (Bakhtine, 1977: 25-34, Greimas, 1976: 51-56, Greimas-Courtès, 1979: 354-355, Zima, 1982: 16-19, 27-34). Με τη μορφή αυτή είναι επιδεκτική κωδικοποιήσεων, σημειωτικών και σημασιακών, δηλ. μπορεί να διατυπωθεί σε φόρμουλες ομόλογες προς αυτές του λογοτεχνικού κειμένου.

β. Η ιδεολογία συνιστά ένα σύστημα αξιών, μια αξιολογία (σε σχέση με άλλες), που συναρθρώνει συμφέροντα κοινωνικών τάξεων και κοινωνικών ομάδων, κι επομένως αναφέρεται πάντοτε σε συλλογικά υποκείμενα που προϋπάρχουν και υπερβαίνουν το υποκείμενο της γλωσσικής παραγωγής και εκφώνησης (Bakhtine: 1977, 40-43, 124, 137, Greimas, 1976: 56-60 κ.ά.). Όστε, ο ιδεολογικός χώρος συνενώνει το λόγο και την κοινωνία, απ' όπου απορρέει το συμπέρασμα ότι το "χαρακτηριστικό" επίπεδο ανάλυσης είναι το κοινωνιο-γλωσσικό επίπεδο (Tymanov στον Todorov ('ed.), 1965: 131-132, Mukarovsky: 1974, Greimas, 1976: 60-76, Zima, 1982: 17- 22, 1985: 120-121 κ.α.).

γ. Κάθε λόγος, άρα και ο ιδεολογικός λόγος, μπορεί να αναπαρασταθεί, να κωδικοποιηθεί, με τη βοήθεια μοντέλων δράσης. Γιατί οι σημασιακές επιλογές συνεπάγονται (επιδέχονται) μορφικές αναπαραστάσεις δρωσών δυνάμεων και "υποκριτών", με τρόπο που κάθε σημασιακό σύμπαν να μπορεί να αναδύεται μπροστά στα μάτια μας ως ένα απλό θέαμα, επιδεκτικό αφηγηματικών κωδικοποιήσεων (αφηγηματικά μοντέλα και μοντέλα δράσης: Greimas, 1966: 132-133, 176-183, 195-206, 1970: 197-212, 1976: 79-157, Greimas-Landowski: 1979, Zima, 1985: 122-123).

Από την άλλη μεριά, τα σημασιακά περιεχόμενα του ιδεολογικού πεδίου (ιεράρχηση αξιών) είναι δυνατόν να κωδικοποιηθούν σε σύνθετες δομές σημασίας (συστηματικά και μετασχηματιστικά μοντέλα: Greimas, 1966: 211-213, 233), ακριβώς όπως και τα σημασιακά περιεχόμενα του λογοτεχνικού κειμένου. Και αν λάβουμε υπόψη την αρχή της αλληλεξάρτησης ανάμεσα στο συνταγματικό και το παραδειγματικό επίπεδο (όπου η σημασιακή επένδυση εκδηλώνεται στο επίπεδο δράσης και κατευθύνει την αφηγηματική εξέλιξη), ένας συνδυασμός σημασιακών και αφηγηματικών μοντέλων μπορεί να προσφέρει στη μελέτη των αρθρώσεων λογοτεχνίας-ιδεολογίας ένα πεδίο σύγκρισης ομοιογενές, χαρακτηριστικό και σχετικά πλήρες⁶

Η διερεύνηση των αρθρώσεων αυτών θα βασιστεί σε δύο μοντέλα δράσης και δύο διαρθρωτικά ή μετασχηματιστικά μοντέλα, τα μεν λογοτεχνικά, τα δε ιδεολογικά: γεγονός που ορίζει τον τύπο αυτών των αρθρώσεων, καθώς και τη

μέθοδο ανάλυσης, ως παραδειγματικά (σχέσεις αναλογίας και αντίθεσης).

δ. Όσο για την κοινωνική περιοχή, το επίπεδο ανάλυσης της είναι σαφώς προσδιορισμένο από τη θεωρητική επιλογή. Σύμφωνα με τη μαρξιστική κοινωνιολογία, το χαρακτηριστικό επίπεδο στις σχέσεις βάσης-επικουδομήματος είναι το κοινωνικο-οικονομικό και συγκεκριμένα, οι δυνάμεις παραγωγής και οι σχέσεις παραγωγής, η κατανομή των ρόλων στην εργασία, η συνάρτησή τους με την οργάνωση των τάξεων και των κοινωνικών ομάδων, το πλέγμα αντιθέσεων και αντιφάσεων που δεσπόζει σ' αυτές τις σχέσεις. Θα δώσουμε την έμφαση στις δεσπύουσες αντιθέσεις και αντιφάσεις, για λόγους θεωρητικούς και μεθοδολογικούς⁷. Επισημαίνουμε, πρώτα απ' όλα, ότι μέσα απ' αυτές κυρίως συνοψίζεται και εκφράζεται ο δυναμισμός του κοινωνικο-οικονομικού πεδίου (μετασχηματισμοί). Γι' αυτό το λόγο μπορούμε βάσιμα να θεωρήσουμε ότι είναι άμεσα αισθητές και προσλήψιμες από τα μέλη της κοινωνίας. Αν δεχόμαστε ότι οι κυριαρχούμενες τάξεις δεν είναι ικανές να κατανοήσουν την ακριβή θέση τους μέσα στο σύνθετο πλέγμα των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων, είναι τουλάχιστον πολύ πιθανό ότι μπορούν να συλλάβουν τις δεσπύουσες αντιθέσεις της κοινωνίας τους (άλλη υπόθεση αν η ιεράρχησή τους είναι βέβαια διαφορετική από τη μια τάξη στην άλλη, ανάλογα με το εύρος της εμπειρίας της και τα ταξικά της κριτήρια)⁸.

Οι αντιθέσεις αυτές πρέπει λοιπόν να αποτελούν τους κύριους παράγοντες στη διαμόρφωση της "πραγματικής κοινωνικής συνείδησης" (με την έννοια που χρησιμοποιεί τον όρο ο Goldmann) και κατά συνέπεια, και των κριτηρίων ταξινόμησης και ιεράρχησης των αξιών, μ' άλλα λόγια, της κοινωνικής ιδεολογίας.

Από την άλλη μεριά, είναι ευνόητο ότι τα υποκείμενα τις συλλαμβάνουν με τη μορφή συνθετικών όρων, δηλ. ως δομές σημασίας, στοιχειώδεις και σύνθετες, ανάλογα με την περίπτωση. Γεγονός που νομιμοποιεί τον ερευνητή να τις κωδικοποιεί κι αυτός σε μια ομόλογη φόρμα και άρα συγκρίσιμη με κείνη των λεκτικών εκδηλώσεων της ιδεολογίας.

Ετσι, το πιο οξύ μεθοδολογικό πρόβλημα, δηλ. το πως θα μπορούσαμε να καθιερώσουμε συστηματικές αρθρώσεις/συναρτήσεις ανάμεσα σε δύο περιοχές εξωτερικά ετερογενείς, την κοινωνία ως εξωτερική δραστηριότητα και την ιδεολογία ως εσωτερική συνείδηση, φαίνεται να βρίσκει μια θεμιτή λύση.

Ωστόσο, στην εφαρμογή αυτής της διαδικασίας προκύπτει ένα ζήτημα τεχνικής: πως θα μπορούσαμε να επισημάνουμε και να αναδείξουμε, με συστηματικό τρόπο, τις δεσπύουσες αντιθέσεις μέσα από το σύνολο των πολλαπλών αντιθέσεων που διαπερνούν μια κοινωνία;

Θα προτείναμε κατ' αρχήν μια διάκριση ανάλογα σε ισχυρές (σκληρές) και αδύνατες (ήπιες) αντιθέσεις. Με τον όρο ισχυρές αντιθέσεις εννοούμε τις άλυτες αντιθέσεις, που συνενώνουν περισσότερους άξονες αντιπαλότητας (λ.χ. ανταγωνισμούς συμφερόντων, εξουσίας, αυθεντίας). Ακόμα, ισχυρές αντιθέσεις θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν οι αντιθέσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων, τάξεων ή

κοινοτήτων, σε σχέση με τις αντιθέσεις μεταξύ ατόμων που ανήκουν στην ίδια τάξη ή κοινωνική ομάδα. Αυτές οι τελευταίες θα μπορούσαν επομένως, να χαρακτηρισθούν, συσχετικά, ήπιες αντιθέσεις.

Δεσπόζουσες αντιθέσεις θα μπορούσαμε επίσης να εντοπίσουμε μέσα από μια επεξεργασία των ομόλογων αντιθέσεων που έχουμε καταγράψει. Όταν ο ένας τουλάχιστον από τους δύο πόλους μιας αντίθεσης εμφανίζεται να είναι ταυτόσημος ή ισοδύναμος με όρους άλλων αντιθέσεων, τότε σημαίνει ότι μπορεί να ταξινομηθεί σε μια ευρύτερη παραδειγματική σειρά. Σ' αυτή την περίπτωση διαπιστώνεται ότι περισσότερα υποκείμενα συνδέονται μέσα από την αντίθεσή τους απέναντι σ' έναν κοινό αντίπαλο. Κι αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επαρκής ένδειξη ότι κάθε άλλη αντίθεση, λιγότερο ισχυρή, που ενδεχόμενα χωρίζει αυτά τα υποκείμενα, θα πρέπει να αποδυναμώνεται σε σχέση με την κοινή προέχουσα αντίθεση.

Αλλα εδώ είναι καιρός να κάνουμε μια ουσιαστική διάκριση. Η συνάρτηση μεταξύ κοινωνικής δομής και ιδεολογίας δεν είναι του ίδιου τύπου με τη σχέση μεταξύ ιδεολογίας και λογοτεχνίας. Όπως το 'χουμε κιόλας επισημάνει, σ' αυτή τη δεύτερη περίπτωση, πρόκειται για σχέσεις παραδειγματικές, ενώ στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για σχέσεις συνταγματικές, μετωνυμικές, με την ευρύτερη έννοια που δίνει στον όρο ο Jakobson. Γιατί η κοινωνία, δηλ. οι κυρίαρχες αντιθέσεις της, προσδιορίζουν όχι την ιεράρχηση των αξιών καθαυτή, αλλά τα κριτήρια της ιεράρχησης, γεγονός που συνιστά μια σχέση αιτιακή.

Σύμφωνα με την προβληματική που αναπτύξαμε παραπάνω, η επιλογή των πεδίων και επιπέδων ανάλυσης διαμορφώνεται ως εξής:

α. Λογοτεχνικό κείμενο: σημασιακό επίπεδο (δομές βάθους: μοντέλο δράσης, διαρθρωτικό ή μετασχηματιστικό μοντέλο): μέθοδοι ανάλυσης σημειωτικές και (κυρίως) της δομικής σημαντικής.

β. Ιστορικά προσδιορισμένη κοινωνία: επίπεδο κοινωνικο-οικονομικό (δυνάμεις παραγωγής, σχέσεις παραγωγής, κοινωνικές τάξεις και κοινωνικές κατηγορίες, κοινωνικές αντιθέσεις ή/και αντιφάσεις δεσπόζουσες): μέθοδοι ανάλυσης κοινωνιολογικές για την έρευνα της κοινωνικο-οικονομικής περιοχής, σημασιολογικές για την ανάδειξη και κωδικοποίηση των κυρίαρχων αντιθέσεων.

γ. Ιδεολογίες (κυρίαρχες και εναλλακτικές): επίπεδο κοινωνιολογικό (κατεστημένο λεκτικό, θεσμικοί λόγοι, κοινωνιόλεκτα, ταξινομικά κριτήρια, κώδικες και συστήματα αξιών): μέθοδοι ανάλυσης σημειωτικές και "σημαντικές", προβληματική μαρξιστική, προσανατολισμένη προς την κριτική της ιδεολογίας.

Είναι αυτονόητο ότι η έρευνα της κοινωνικής και ιδεολογικής περιοχής προσανατολίζεται με βάση τα δεδομένα της ανάλυσης του λογοτεχνικού κειμένου, δηλ. προς την κατεύθυνση που υποδείχνουν οι "σημαντικές" ισοτοπίες που θα προκύψουν από την ανάλυση του κειμένου.

Αφού θα έχουμε ολοκληρώσει μια αυτόνομη ανάλυση του καθενός από τα

τρία αυτά πεδία και έχοντας λάβει υπόψη τις ιδιομορφίες τους, προχωρούμε στην ομολογοποίηση και στο συσχετισμό των αντίστοιχων σημασιακών δομών και αξιών. Η συγκριτική διερεύνηση των αρθρώσεών τους πρέπει να γίνεται κατά ζεύγη:

πρώτα, ανάμεσα στην κοινωνική περιοχή και την ιδεολογική περιοχή: σχέσεις μετωνυμικές, αρθρώσεις αιτιακές:

ύστερα, ανάμεσα στην ιδεολογική περιοχή και το λογοτεχνικό κείμενο: σχέσεις και αρθρώσεις παραδειγματικές (αναλογίας/ομοιότητας και διάξευξης/αντίθεσης).

Αυτή η διαδικασία ολοκληρώνεται με την προσπάθεια να διατυπώσουμε το σύστημα συνάρθρωσης ανάμεσα στις τρεις σειρές, το οποίο χρησιμεύει ως κλειδί για μια κοινωνιοσημειωτική ερμηνεία του λογοτεχνικού κειμένου.

Επιλογή βιβλιογραφίας

- Adorno, Theodor (1958-1974), *Noten zur Literatur I-IV*. Frankfurt: Suhrkamp,
 _____ (1974), *Théorie esthétique*, trad. M. Jimenez. Paris: Klincksieck.
- Alexandrescu, Sorin (1986). *Aperçu sur la sociosémiotique*. *Revue des sciences humaines* 201, 15-20.
- Althusser, Luis (1971), *Lenin and Philosophy, and Other Essays*, London: New Left Books,
 _____ (1976), *Idéologie et appareils idéologiques d'Etat*, In *Positions* (1964-1975), Paris: Editions sociales.
- Bakhtine, Mikhail (1963), *La Poétique de Dostoievski*, Paris: Seuil (2e éd: 1970),
 _____ (1965), *L'œuvre de Fr. Rabelai et la culture populaire au Moyen Age et sous la Renaissance*, Paris: Gallimard (2e éd.:1970).
 _____ (1977). *Le marxisme et la philosophie du langage*, trad. M. Yaguello. Paris: Minuit (1ère éd. sous le nom de Volochinov, Lenigrad 1929).
- Barthes, Roland (1964a). *Eléments de sémiologie*. *Communications* 4, 91-135.
 _____ (1964b), *Essais critiques*. Paris: Gallimard.
 _____ (1970), S.Z. Paris: Gallimard.
 _____ (1972), *Le Degré zéro de l'écriture*, *Nouveaux Essais critiques*, Paris: Seuil.
 _____ (1973), *Théorie du Texte*, *Encyclopaedia Universalis* 15, 1013-1017.
- Bennett, Tony (1979), *Formalism and Marxism*, London: Methuen/New Accents.
- Boklund, Karin (1977), *Socio-sémiotique du roman courtois*. *Semiotica*, 21, 227-256.
- Boklund-Lagopoulou, K. ('ed.) (1980). *Σημειωτική και Κοινωνία*. Διεθνές Συνέδριο της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρείας (Θεσσαλονίκη, 22-23 Ιουνίου 1979), Αθήνα: Οδυσσεύς.
- Boklund-Logopoulou and A.-Ph. Lagopoulos (eds.) (1986). *Signs of the past: Semiotics and history*, *Semiotica* 59-3/4 (Special Issue).
- Bourdieu, Pierre (1979), *La distinction, Critique sociale du jugement*. Paris: Minuit.
 _____ (1982), *Ce que parler veut dire: L'économie de échanges linguistiques*, Paris: Fayard.
- Δαμιανάκος, Στ. (1987), *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*. Μελέτες, Αθήνα: Πλέθρον.

Duchet, Claude (éd.) (1979), *Sociocritique*, Colloque organisé par l' Université de Paris-III et New York University, Paris: Nathan.

Eagleton, Terry (1976a), *Marxisme and Literary Criticism*. London: Methuen.

_____ (1976b). *Criticism and Ideology*. London: New Left Books.

Eco, Umberto (1966), James Bond: une combinatoire narrative. *Communications* 8.

_____ (1973), Social Life as a Sign-System. In *Structuralism*, D. Robey (ed.), Oxford: Clarendon Press.

_____ (1976). *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.

Escarpit, Robert (éd.) (1970), *Le Littéraire et le social. Éléments pour une sociologie de la littérature*, Paris: Flammarion.

Godelier, Maurice (1977), *Horizon, trajets marxistes en anthropologie*, tom. I,II. Paris: Maspero.

_____ (1979), The Problem of Determination, *New Left Review* 112, 84-96.

Goldmann, Lucien (1955), *Le Dieu caché*, Paris: Gallimard.

_____ (1964). *Pour une sociologie du roman*. Paris: Gallimard.

_____ (1970a). *Marxisme et sciences humaines*, Paris: NRF/Gallimard.

_____ (1970b). *Structures mentales et création culturelle*. Paris: Anthropos.

_____ (1971), *La création culturelle dans la société moderne*, Paris: Denoël/Gonthier.

Greimas, Algirdas Julien (1966). *Sémantique structurale*, Paris: Larousse.

_____ (1970), *Du sens, Essais sémiotiques*, Paris: Seuil.

_____ (1976), *Sémiotique et sciences sociales*, Paris: Seuil.

Greimas, A.J. (éd.) (1972), *Essais de sémiotique poétique*. Paris: Larousse.

Greimaw, A.J. et Courès, J. (1979, 1986). *Sémiotique, Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, tome 1, 2. Paris: Hachette.

Greimas, A.J. et Landowski, E. (éd.) (1979), *Introduction 'a l' analyse du discours en sciences sociales*, Paris: Hachette.

Hamon, P.(1984). *Texte et idéologie*, Paris: P.U.F.

Hobsbawn, E.J. (1966). *Les primitifs de la révolte dans l' Europe moderne*. Paris: Fayard.

Houdebine, J. -L. (1977). *Langage et marxisme*, Paris: Klincksieck.

Καψωμένος, Ε.Γ. (1990), *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*, Αθήνα: Αρσενίδης.

Kapsomenos, Eratosthène (1986). The relationship of hero- authority-God in the actantial model of heroic folk song. *Semiotics* 59-3/4, 281-301.

Κοντογεώργης, Γ.Δ. (1979). *Η ελληνική λαϊκή ιδεολογία. Πολιτικοκοινωνική μελέτη του Δημοτικού Τραγουδιού*, Αθήνα: Νέα Σύνορα.

Kristeva, Julia (1969). *Σημειωτική. Recherches pour une sèmanalyse*. Paris: Seuil.

_____ (1974). *La Révolution du langage poétique*. Paris: Seuil.

Lagopoulos, A. -Φ. κ.ά. ('ed.) (1986). *Η δυναμική των σημείων. Πεδία και μέθοδοι μιας κοινωνιοσημειωτικής*. Πρακτικά του Β' Συνεδρίου της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρείας, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Lothan, Juri (1973), *La structure du texte artistique*, Paris: Gallimard.

- Lothan, J. et Ouspenski, Boris ('ed.) (1976). *Travaux sur les systèmes de signes. Ecole de Tartu*, Bruxelles: Editions Complexe.
- Macherey, Pierre (1966). *Pour une théorie de la production littéraire*, Paris: Maspero.
- _____ (1977). Problems of Reflexion, In *Literature, Society and Sociology of Literature*, University of Essex.
- Macherey, P. and Balibar, E. (1978), On Literature as an Ideological Form: Some Marxist Propositions, *Oxford Literary Review*, 3, no 1.
- Mukarovsky, Jan (1974). *Studien zur structuralistischen Asthetik und Poetik*. München: Hanser.
- Prieto, Luis (1975), *Pertinence et pratique, Essais de sémiologie*, Paris: Minuit.
- Rastier, François (1972), *Systématique des isotopies. In Essais de sémiotique poétique*, A.J. Greimas (éd.) Paris: Larousse.
- Todorov, Tzvetan (éd.) (1965). *Théorie de la littérature*, Textes de formalistes russes. Paris: Seuil.
- Todorov, Tzvetan (1981). *Michail Bakhtine: le principe dialogique, suivi de: Ecrits du Cercle de Bakhtine*. Paris: Seuil.
- Williams, Raymond (1978), *Pour une sociologie du texte littéraire*, Paris: 10/18.
- _____ (1982), *L'Indifférence romanesque*, Sartre, Moravia, Camus, Paris: Le Sycomore.
- _____ (1985), *Manuel de Sociocritique*, Paris: Picard/Coll. Connaissance des Langues.

Παραπομπές

1. Goldmann (1955, 1964, 1970a, 1970b, 1971), Adorno (1958-1974), Macherey (1966, 1977). Macherey-Balibar (1978), Eagleton (1976a, 1976b), Bennett (1979) κ.ά. Για τα θεμελιώδη εννοιολογήματα της μαρξιστικής κοινωνιολογίας της λογοτεχνίας βλ. Goldmann (1959, 1970a, 1970b, 1971), Althusser (1971, 1976), Bourdieu (1979, 1982), Adorno (1974), Godelier (1977, 1979).
2. Barthes (1964b, 1970, 1972, 1973), Greimas (1966, 1970, 1976), Greimas (éd.) (1972), Kristeva (1969, 1974), Eco (1966, 1973, 1976), Rastier (από Greimas, 'ed.) (1972:80-106), Lothman- Uspenski (1976), Prieto (1975), Todorov (1981), Hamon (1984) κ.ά.
3. Τις σχέσεις μαρξισμού και σημειωτικής, στο πεδίο της θεωρίας της λογοτεχνίας εξετάζουμε στη μελέτη μας: "Μαρξισμός και σημειωτική", Πρακτικά Α' Πανελληνίου Συνεδρίου "Ο Karl Marx και η Φιλοσοφία" (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 3-5 Νοε. 1983), Αθήνα, Gutenberg, 1987, 322-338. Πρβλ. τώρα και το ειδικό Αφιέρωμα της *Revue de Sciences Humaines* (Lille, nov.-dec. 1985), για τις σχέσεις ανάμεσα στην κοινωνιολογία και στη σημειωτική της λογοτεχνίας. Βλ. ακόμη, αμέσως παρακάτω, τις παραπομπές της σημ.4.
4. Για την κοινωνιοκριτική βλ., για παράδειγμα, Duchet ('ed.) (1979), Houdebine (1977), Zima (1978, 1982, 1985). Για την κοινωνιοσημειωτική βλ. Greimas (1976: 56-57), Greimas-Courtès (1979: 355-358, 1986:207), Alexandrescu (1986), Boklund (1977), Boklund-Λαγοπούλου (έκδ.) (1980: *Σημειωτική και Κοινωνία*), Boklund-Λαγοπούλου και Α.-Φ. Λαγόπουλος (eds.) (1986: *Semiotica*, 59-3/4: "Semiotics and history"), Α.-Φ. Λαγόπουλος (κ.ά., έκδ.) (1986: *Η δυναμική των σημείων*) κ.λπ.
5. Οι δύο τελευταίες αρχές της μαρξιστικής θεωρίας (αρ. 3 και 4), στην κατεύθυνση που τις

επεξεργάστηκαν ο Bakhtine 91977), η Σχολή της Φραγκφούρτης και οι αλτουσεριανοί, παρέχουν ένα κοινωνιολογικό πλαίσιο, συγκεκριμένο αλλά και αρκετά ευρύ για να μπορεί να καλύπτει τις διάφορες ειδικότερες αντιλήψεις (σημειολογικές και μαρξιστικές), για την άρθρωση: κοινωνία- ιδεολογία- λογοτεχνία.

6. Ένα συγκεκριμένο παράδειγμα ανάλυσης εκθέτουμε στη μελέτη μας: Kapsomenos, 1986: 281-301.

7. Χρησιμοποιούμε τον όρο με τη μαρξιστική έννοια, των ανταγωνιστικών αντιφάσεων, στο εσωτερικό των σχέσεων παραγωγής. Πρόκειται, σύμφωνα με τις διακρίσεις του Godelier (1977: 91-93), για "αντιφάσεις εσωτερικές της δομής".

8. "Μέσα σε κάθε ιδεολογικό σημείο αντιπαρατίθενται "ενδείκτες" αξιών που είναι αντιφατικοί μεταξύ τους" (Bakhtine, 1977: 44).

